

УДК:346

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.86>

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Шевченко В.С.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри бізнесу і права**Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна»,**керівник Бердичівського медичного фахового коледжу Житомирської обласної ради*

ORCID: 0000-0003-3706-3489

e-mail: svs.vin@ukr.net**Фурсал Л.В.,***юрисконсульт**Бердичівського медичного фахового коледжу**Житомирської обласної ради*

ORCID: 0009-0004-1030-032X

e-mail: shobotenko.lilya@ukr.net

Шевченко В.С., Фурсал Л.В. Юридична відповідальність у господарській діяльності.

В статті досліджено питання сутності, поняття та особливості відповідальності загалом, та юридичної відповідальності в сфері господарської діяльності.

В сучасному світі термін «відповідальність» має багатогранну природу. Це усвідомлення фізичною та/або юридичною особою про наслідки від недобросовісної діяльності. В статті розглянуто причини настання юридичної відповідальності в господарській діяльності, зроблено аналіз її видів. Сьогодення приносить нам багато змін та нововведень, зокрема, зміни торкнулися і законодавства у сфері господарської діяльності. 28 серпня 2025 року Господарський кодекс України перестав існувати, його скасували. Натомість, 28 серпня 2025 року вводиться в дію Закон України № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон №4196-IX), він є, можна сказати, правонаступником Господарського кодексу України.

В статті розкрито поняття та особливості юридичної відповідальності у сфері господарської діяльності, розкрито її роль та сутність. Також, визначено класифікацію відповідальності та види, зокрема, господарсько-правової, цивільно-правової, адміністративної, фінансової, кримінальної та дисциплінарної. Визначено правові підстави настання юридичної відповідальності та значення для захисту прав учасників господарських відносин.

Доречно наголосити, що юридична відповідальність відіграє одну з ключових ролей в добросовісному провадженні господарської діяльності, підвищенні та усвідомленні рівня та значущості правової культури в сфері бізнесу, в забезпеченні законності й стабільності економічних відносин загалом.

Також, в статті визначені підстави настання відповідальності та види господарських санкцій.

Окрема увага приділена функціям юридичної відповідальності в сфері господарської діяльності. Адже, функція будь - якого юридичного механізму відіграє центральну роль в застосуванні санкції до порушника норм закону.

Як узагальнення теми, зроблено висновок для подальшого вдосконалення правових механізмів притягнення до відповідальності у сфері господарської діяльності.

Ключові слова: господарська діяльність, юридична відповідальність, санкції, правопорушення, господарське право, відповідальність суб'єктів господарювання.

Shevchenko V.S., Fursal L.V. Legal liability in economic activity.

The article examines the essence, concept, and characteristics of responsibility in general, and legal responsibility in the field of economic activity.

In today's world, the term "responsibility" has a multifaceted nature. It is the awareness of a natural and/or legal person of the consequences of dishonest activity. The article examines the causes of legal liability in economic activity and analyzes its types. The present brings us many changes and innovations, in particular, changes have also affected legislation in the field of economic activity. On August 28, 2025, the Commercial Code of Ukraine ceased to exist and was abolished. Instead, on August 28, 2025, Law of Ukraine No. 4196-IX "On the Specifics of Regulating the Activities of Legal

Entities of Certain Organizational and Legal Forms During the Transition Period and Associations of Legal Entities” (hereinafter referred to as Law No. 4196-IX) came into force. which is, so to speak, the successor to the Commercial Code of Ukraine.

The article reveals the concept and features of legal liability in the sphere of economic activity, its role and essence. It also defines the classification of liability and its types, in particular, economic, civil, administrative, financial, criminal, and disciplinary. The legal grounds for legal liability and its significance for the protection of the rights of participants in economic relations are determined.

It is worth noting that legal liability plays a key role in the conscientious conduct of economic activity, raising awareness of the level and importance of legal culture in business, and ensuring the legality and stability of economic relations in general.

The article also defines the grounds for liability and types of economic sanctions.

Particular attention is paid to the functions of legal liability in the sphere of economic activity. After all, the function of any legal mechanism plays a central role in the application of sanctions to violators of the law.

To summarize the topic, a conclusion is made for the further improvement of legal mechanisms for bringing to justice in the sphere of economic activity.

Key words: economic activity, legal liability, sanctions, offenses, commercial law, liability of business entities.

Постановка проблеми. Економічні відносини на сучасному етапі змін та розвитку потребують дослідження та визначення дієвості механізмів захисту діяльності суб'єктів господарювання, застосування певного виду відповідальності до порушника норм законодавства. Адже, порушення цих норм тягне за собою настання юридичної відповідальності, яка є одним з ключових інструментів дотримання та забезпечення законності у сфері господарювання. У зв'язку з цим, тема юридичної відповідальності у сфері господарської діяльності є досить актуальною та потребує дослідження.

Метою статті є дослідження поняття, змісту та видів юридичної відповідальності у сфері господарської діяльності. Визначити її роль у забезпеченні та дотриманні законності, стабільності, дисципліни у господарських відносинах. Дослідити правові механізми застосування санкцій в разі порушення норм законодавства в галузі господарського права, зокрема, після 28.08.2025.

Стан опрацювання проблематики. Тема відповідальності у господарській діяльності набула досить значної уваги з боку науковців і правників, особливо, після змін в господарському законодавстві. До дослідників цієї теми можна віднести таких авторів, як Богомолова Н.М., Мельник О.О., Щербина В.С., Моргунова Т.І., Малиновська Т.М., Гавриленко А., Литвинчук І., Столяр О. та багато інших. Автори проаналізували визначення та сутність відповідальності у господарському праві, зміни в законодавстві у зв'язку з втратою чинності Господарського кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи дослідження теми статті юридична відповідальність у господарській діяльності, необхідно визначити поняття господарсько-правової відповідальності, її функції та значення в провадженні господарської діяльності, а також, саме поняття господарської діяльності.

У Законі № 4196-IX наведено визначення поняття «господарська діяльність». У ст. 2, зокрема, зазначено, що це діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Визначено також критерії її поділу на підприємницьку (діяльність з метою одержання прибутку) і некомерційну (діяльність без мети одержання прибутку) [16].

Юридична відповідальність є однією з гарантій неухильного виконання обов'язків суб'єктами права й одночасно – гарантією дотримання і захисту суб'єктивних прав [1, с. 517].

В.С. Щербина визначає, що «відповідальність у господарському праві (господарсько-правова відповідальність) – це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – суспільні відносини, що виникають і функціонують у зв'язку з вчиненням господарського правопорушення» [2, с. 10].

О.О. Мельник визначає «господарсько-правову відповідальність як передбачені законом чи договором заходи негативного впливу на правопорушника, які забезпечуються примусом з боку держави. Інші науковці під поняттям господарсько-правова відповідальність розуміють, що це правовідношення, яке виникає з порушення обов'язку, встановленого законом чи договором, що виражається у формі, не вигідній для правопорушника, через осуд його винної поведінки, майнових наслідків, настання яких забезпечується можливістю державного примусу» [3, с. 63].

Отже, господарська відповідальність – це несприятливі майнові чи адміністративно-управлінські наслідки, які настають для суб'єкта господарювання у випадку невиконання чи неналежного виконання ним вимог господарського договору або господарського законодавства.

Відповідальність в сфері господарської діяльності регулюється Законом № 4196-IX, нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), Податкового кодексу України (далі – ПКУ), Митного кодексу України, Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

Апарат Верховного Суду зазначає, що серед особливостей ГК України було те, що він визначав главою 24 порядок застосування господарських санкцій. Тепер застосування таких санкцій регулюватиметься статтею 15 Закону № 4196-IX та іншими законами України [9].

Доречно розглянути види господарської відповідальності та санкції, які передбачені чинним законодавством.

Адміністративно-господарська відповідальність визначена ст. 15 Закону № 4196-IX, що передбачає застосування таких санкцій [5]:

- вилучення прибутку (доходу);
- адміністративно-господарський штраф;
- стягнення зборів (обов'язкових платежів);
- застосування антидемпінгових заходів;
- припинення експортно-імпортних операцій;
- зупинення дії ліцензії (патенту) на право здійснення юридичною особою чи фізичною особою – підприємцем певних видів підприємницької діяльності;
- припинення дії ліцензії (патенту) на право здійснення юридичною особою окремих видів господарської діяльності;
- обмеження або зупинення діяльності юридичної особи;
- ліквідація юридичної особи.

Цей вид відповідальності застосовується протягом 6 місяців з дня виявлення, але не пізніше ніж через 1 рік з дня вчинення.

І.О. Віхрова зазначила, що «серед заходів відповідальності учасників господарських відносин адміністративно-господарські санкції відіграють важливу роль, оскільки саме ці санкції, порівняно з іншими господарськими санкціями, найбільше спрямовані на забезпечення неухильного дотримання державної дисципліни, законності та господарського правопорядку, дотримання встановлених законом умов та правил здійснення господарської діяльності» [14, с. 153].

Отже, адміністративно-господарські санкції займають особливе значення серед заходів відповідальності у господарських відносинах. Адже, вони найбільш ефективно сприяють дотриманню законності та встановленого порядку у сфері господарської діяльності.

О. Столяр проаналізувала зміни після скасування ГК України та підвела певні підсумки. А саме: «– господарські договори, які були укладені до 28.08.2025, залишаються чинними до закінчення визначеного строку дії, за виключенням окремих пунктів та посилань на статті Господарського кодексу України, які вже на сьогодні не застосовуються;

– при укладенні нових господарських договорів (після 28.08.2025) потрібно керуватися положеннями Цивільного кодексу України та нормами спеціальних законів залежно від виду та предмету такого договору;

– особливості укладання господарських договорів за державним замовленням, які визначала стаття 183 ГК України, відтепер регулюються виключно спеціальним ЗУ «Про публічні закупівлі»;

– необхідно детально прописувати істотні умови договорів, так як вони після скасування ГК України визначаються за волевиявленням сторін у кожній ситуації і чітко не прописані в законодавстві, як було раніше;

– доцільно окремим пунктом передбачити розмір штрафних санкцій (пені) та чіткі умови для їх стягнення, керуючись статтями 611, 627-628 Цивільного кодексу України» [10]. Як бачимо, після 28.08.2025 правове регулювання господарських договорів скеровується до положень ЦК України та спеціальних законів. Зокрема, укладаючи договір, сторони мають самостійно визначати умови, відповідальність та штрафні санкції.

Оперативно-господарська відповідальність. Закон № 4196-IX не містить власного переліку оперативно-господарських санкцій, як це було в Господарському кодексі України, але сторони договору можуть і надалі передбачати такі санкції в договорі, базуючись на положеннях ЦКУ та спеціальних законів. І. Литвинчук зробила висновок, що «попри скасування Господарського кодексу, правове регулювання збережене. Бізнес може продовжувати працювати, спираючись на Цивільний кодекс України, детально прописуючи умови відповідальності та санкцій у договорах» [7].

В своїй статті А. Гавриленко визначила «особливості застосування оперативно-господарських санкцій:

1. Види санкцій і порядок їх застосування обов'язково має бути прописаний в договорі про закупівлю.

2. Вони застосовуються в односторонньому порядку. Тобто сторона, право якої було порушено, самостійно приймає рішення про накладення санкцій. Другу сторону варто лише проінформувати.

3. Для застосування санкцій не треба звертатись до суду на відміну стягнення штрафу (неустойки, пені).

4. Не має значення вина сторони, яка порушила зобов'язання. Санкції накладаються на підставі того, що саме порушення відбулось незалежно від умислу і наслідків.

5. Санкції накладають з метою припинення правопорушення або недопущення порушень в майбутньому» [15].

Отже, ураховуючи, що відповідно до положень статей 236-237 ГК України основним документом, який має визначати види та порядок застосування оперативно-господарських санкцій, є саме договір, юридичні особи можуть передбачити застосування відповідних оперативно-господарських санкцій у договорах, керуючись загальними положеннями статей 611, 615, 627, 628 ЦК України щодо встановлення окремих видів забезпечення виконання зобов'язань [9].

Цивільно-правова відповідальність визначена ЦКУ (статті 610–613, 623, 625 та ін.), передбачає такі види санкцій, як:

- відшкодування збитків;
- пеня, штраф;
- розірвання договору.

Загальна позовна давність для цього виду відповідальності – 3 роки [4].

Підставою господарської відповідальності є скоєне учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання.

«Застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання» [11, с. 319].

Т. І. Моргунова підсумувала, «що господарські санкції – це передбачені законом заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, внаслідок застосування яких для нього настають несприятливі економічні та / або правові наслідки. Тобто господарські санкції дійсно існують як правовий засіб відповідальності у сфері господарювання» [12, с. 115].

В свою чергу, Т.М. Малиновська визначила, що «господарсько-правова відповідальність в об'єктивному її розумінні тісно переплітається із санкціями. При цьому санкції є зовнішнім відображенням заходів відповідальності. Значення понять «господарсько-правова відповідальність» та «господарські санкції» збігаються лише у випадку, коли межі та розмір відповідальності є конкретно визначеними і господарський суд чи сторони спору не можуть вплинути на їх обсяг» [13, с. 202].

Отже, господарсько-правова відповідальність і санкції тісно пов'язані між собою, але не є одним і тим самим. Санкції є зовнішнім вираженням відповідальності, і вони збігаються за змістом лише тоді, коли обсяг та межі відповідальності точно визначені законом і не можуть змінюватися судом чи учасниками спору.

В літературі розрізняються юридичні і фактичні підстави господарсько-правової відповідальності.

Юридичні підстави – це той правовий документ, який характеризує певну поведінку суб'єкта господарювання як протиправне і передбачає за неї форму і міру відповідальності. Такими підставами в господарському праві є акт законодавства, договір, а також адміністративний акт (статут підприємства, положення про філію, рішення Кабінету Міністрів України про створення держпідприємства і т.п.).

Фактичні підстави господарсько-правової відповідальності слід розрізняти за суб'єктом та об'єктом [6].

Відповідальність у господарській діяльності охоплює різноманітні аспекти, що впливають на роботу підприємств та їх взаємодію з усіма зацікавленими сторонами. Розглянемо як позитивні, так і негативні наслідки впровадження відповідальності в бізнес. Дотримання принципів соціальної, екологічної та етичної відповідальності сприяє формуванню позитивного іміджу компанії. Це дозволяє залучати нових клієнтів і партнерів і зміцнювати довіру існуючих клієнтів [8, с. 16].

Скасування ГК України та прийняття Закону № 4196-IX оновлює систему господарювання, запроваджуючи корпоратизацію державних підприємств, змінюючи форми власності та управління майном, а також встановлюючи нові правила реєстрації і діяльності підприємств.

Отже, серед основних змін, запроваджених Законом № 4196-IX, є:

- визнання таким, що втратив чинність, ГК України (28 серпня 2025 року);
- обов'язкова корпоратизація державних підприємств (з 28 серпня 2025 року протягом 3 років);
- заміна прав господарського відання та оперативного управління на право узуправління (протягом перехідного періоду);
- визнання таких видів підприємств, як дочірні, іноземні, приватні, підприємств об'єднань громадян, підприємств споживчої кооперації товариствами з обмеженою відповідальністю і заборона на створення таких «старих» форм ;

– обмеження змін у Єдиному державному реєстрі для державних і комунальних підприємств (дозволяються лише реєстрації ліквідації, реорганізації або зміни керівника / ліквідатора чи комісії з припинення діяльності) [16].

Висновки. Розглядаючи тему юридичної відповідальності в господарській діяльності в умовах змін та реформ, зокрема, скасування Господарського кодексу України, можна дійти наступного висновку. Господарсько-правова відповідальність є ключовим інститутом, що забезпечує дотримання законності та дисципліни у сфері господарської діяльності. Вона виконує функцію гарантії виконання суб'єктами господарювання своїх обов'язків і захисту прав учасників економічних відносин. Прийняття Закону № 4196-IX і скасування Господарського кодексу України спричинили перехід до цивільно-правового регулювання господарських відносин, у межах якого відповідальність визначається умовами договору та спеціальними законами. Основними видами господарської відповідальності залишаються адміністративно-господарська, оперативно-господарська та цивільно-правова.

Таким чином, Закон № 4196-IX не встановлює нові типи санкцій, але регламентує порядок і строки їх застосування щодо господарської діяльності. Отже, збережено механізми оперативно-господарських санкцій, що передбачено статтю 15 Закону № 4196-IX. Цивільна відповідальність залишається актуальною та базується на загальних нормах ЦКУ.

Таким чином, юридична відповідальність в господарській діяльності є одним з головних інструментів регулювання економічних процесів в державі. Вона є важливим засобом впливу на суб'єктів господарювання, запобігає порушенням і сприяє дисципліні. Нові зміни законодавства, що діють після 28.08.2025, мають на меті підвищити ефективність застосування санкцій і вдосконалити правові механізми відповідальності. Ці зміни спрямовані на підвищення ефективності правового регулювання, захист прав учасників господарських відносин і зміцнення правопорядку у сфері господарської діяльності.

Подальше дослідження та вдосконалення розвитку механізмів відповідальності за порушення норм законодавства в сфері господарської діяльності є запорукою розвитку та становлення ринкових та економічних відносин в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богомолова Н.М. Відповідальність у сфері господарювання. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв: Іліон, 2016. С. 514–533. URL: <http://hdl.handle.net/11300/6699> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Щербина В.С. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2013. С. 10–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2013_3_3 (дата звернення: 15.10.2025).
3. Мельник О.О. Господарське право. Київ: КНЕУ, 2005. 208 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України № 4196-IX від 09.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
6. Подцерковний О.П., Добровольська В.В., Зятіна Д.В., Будурова Г.М. Господарське право: навч.-метод. посіб. (для студентів денної та заочної форми навчання). Одеса: НУ «ОЮА», 2021. 166 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14352> (дата звернення: 15.10.2025).
7. Литвинчук І. Щодо втрати чинності Господарського кодексу України. *Prozorro Інфо-бокс*. 09.09.2025. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/shchodo-vtrati-chinnosti-gospodarskogo-kodeksu-ukrajini> (дата звернення: 15.10.2025).
8. Степаненко Н.В., Кучинська А.Ю. Відповідальність у господарській діяльності. *Legal Bulletin*. 2024. № 14. С. 10–18. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/491> (дата звернення: 15.10.2025).
9. Міністерство економіки України. Лист № 3323-04/60011-06 від 05 вересня 2025 р. «Щодо втрати чинності Господарського кодексу України». URL: <https://ibuhgalter.net/material/1870/33983> (дата звернення: 15.10.2025).
10. Столяр О. Скасування Господарського кодексу: як змінюється практика укладення господарських договорів. *Юридична газета*. 06 жовтня 2025. URL: <https://yur-gazeta.com/>

- publications/practice/inshe/skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-yak-zminyuetsya-praktika-ukladennya-gospodarskih-dogovoriv.html (дата звернення: 15.10.2025).
11. Господарське право України. Частина 2 : навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 368 с.
 12. Моргунова Т.І. Господарські санкції як правовий засіб відповідальності у сфері господарювання. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14. С. 109–116. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/14/15.pdf> (дата звернення: 15.10.2025).
 13. Малиновська Т.М. Співвідношення понять «господарсько-правова відповідальність» та «господарсько-правові санкції». *Право і Безпека*. 2011. № 4. С. 200–202. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59a05bb6-1791-48d2-a6dd-4091fa1e2aa9/content> (дата звернення: 15.10.2025).
 14. Віхрова І.О. Адміністративно-господарські санкції як заходи господарсько-правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 151–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2015_2_37 (дата звернення: 15.10.2025).
 15. Гавриленко А. Як замовнику захиститись від недобросовісних постачальників. 24 січня 2024. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/yak-zamovniku-zahistitis-vid-nedobrosovisnih-postachalnikov> (дата звернення: 15.10.2025).
 16. Верховний Суд. Господарський кодекс України втратив чинність: ключові зміни вже з 28 серпня 2025 року, що і для кого зміниться. 28 серпня 2025. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1869305/> (дата звернення: 15.10.2025).